

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2014-2017

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jiří Albrecht

Šikana v podmínkách výchovného ústavu Kutná Hora

Praha 2017

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Zbyněk Němec Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR PART TIME STUDIES

2014-2017

BACHELOR THESIS

Jiří Albrecht

Bullying in Terms of the Educational Institution

Kutna Hora

Prague 2017

The Bachelor Thesis Work Supervisor: PhDr. Zbyněk Němec Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Kutné Hoře dne 8.2.2017

.....

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce PhDr. Zbyňku Němcovi Ph.D. za cenné připomínky a čas, který mi při konzultacích věnoval.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá problematikou agresivity, agrese a šikany v podmínkách ústavní výchovy. V teoretické části charakterizuje pojmy ve vztahu k tématu. Osvětluje jednotlivé pojmy a seznamuje s ústavní výchovou. Praktická část popisuje výsledky výzkumného šetření ve výchovném ústavu v Kutné Hoře.

Klíčová slova

Agrese, agresivita, agresor, dotazník, oběť, šikana, ústavní výchova, dotazník

Annotation

Bachelor thesis deals with the issue of aggressiveness, aggression and bullying in the conditions of institutional care. It characterises the terms in relation to the topic in the theoretical part. It illuminates the particular terms and presents institutional education. The practical part describes the results of the research in the institution for young offenders in Kutná Hora.

Keywords

Aggression, aggressiveness, aggressor, bullying, institutional care, questionnaire, victim.

OBSAH

Úvod.....	9
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1. Ústavní výchova.....	11
1.1 Účel a působnost zařízení výchovy.....	11
1.2 Zařízení pro ústavní a ochranou výchovu.....	13
2. Agresivita a agrese.....	15
2.1 Vznik agrese.....	17
2.1.1 Agrese vrozená.....	17
2.1.2 Agrese reaktivní.....	17
2.1.3 Naučená agrese.....	18
2.2 Projevy agrese.....	18
2.3 Druhy agrese.....	19
2.4 Pasivní agrese.....	21
2.5 Agrese dětí a mládeže.....	22
3. Šikana.....	23
3.1 Trojrozměrný praktický pohled na šikanování.....	26
3.1.1 Šikanování jako nemocné chování.....	26
3.1.2 Šikanování jako závislost.....	28
3.1.3 Šikanování jako porucha vztahů ve skupině.....	28
3.2 Diagnostika a prevence šikany.....	30
3.3 Náprava a prevence šikany.....	31
3.4 Šikana v podmínkách ústavní výchovy.....	32
II. PRAKTICKÁ ČÁST	35
4. Metodologie výzkumu.....	35
4.1 Obsah a cíle výzkumu.....	35
4.1.1 Formulace cílů výzkumu.....	35
4.1.2 Hypotézy a výzkumné otázky.....	36
4.2 Charakteristika výzkumu.....	37

4.2.1	Typ výzkumu.....	37
4.2.2	Metody výzkumu.....	37
4.2.3	Výzkumný soubor.....	37
5.	Průběh výzkumu, interpretace a analýza dat.....	38
5.1	Zkušenosti se šikanou v podmínkách VÚ Kutná Hora.....	38
5.2	Zkušenosti se šikanou ve škole, kterou chlapci navštěvují.....	41
5.3	Zkušenosti se šikanou v jiném školském zařízení než v Kutné Hoře ...	43
5.4	Zkušenosti se šikanou chlapců z VÚ Kutná Hora před nařízením ÚV...45	45
6.	Shrnutí poznatků výzkumu.....	48
7.	Doporučení pro praxi.....	49
	Závěr.....	51

Úvod

Agresivní chování provází lidstvo po celou dobu jeho vývoje. Je přítomno i v současné společnosti. Často je možné slyšet či číst názory podobné tomuto: „Proboha kam to ten svět spěje, všude samé násilí, samé války, agresivní politici, všichni kradou, nikomu nic není svaté, všude panuje „blbá nálada“. V médiích se řeší, zda plošně povolit nošení zbraní na svoji ochranu, zda zakázat nošení zbraní pro naši ochranu apod. O mládeži se zase říká, co jen se to s ní děje, to za dřívějších časů nebývalo, co všechno si dovoluje zejména k učitelům, já kdybych tohle udělal, tak mne táta ohne přes koleno. Zároveň je těmto stěžovatelům jasné, že je to proto, že je mládež rozmazlená, nudí se a nemá žádné povinnosti. Je naše doba opravdu tak hrozná, opravdu jsou naše děti tak zlé, nebo je to jen důsledek velkého množství těchto informací v důsledku nových komunikačních technologií a způsobů prezentace? Jak velká je pravděpodobnost útoku nožem na spolužáka či učitele v nějaké místní škole? Ve škole kam chodily předchozí generace se něco takového nikdy nestalo. Dnes se dovídáme z médií, že vloni se to v naší republice stalo dvakrát. A slyšíme to měsíc v kuse. A co teprve, když nás média informují o masových vražích ve školách po celém světě. Na násilí ve školství se tato práce zaměřuje proto, že pracuji jako pedagogický pracovník stejně jako rodiče. Pracovníků, kteří jsou zaměstnáni ve výchovném ústavu, se často lidé ptají, jestli se nebojí. Naprostá většina lidí neví, co jsou ve skutečnosti výchovné ústavy, k čemu slouží a jaké jsou v nich děti. Převládá názor, že jsou to vlastně jakési věznice, kde se zavírají nebezpeční jedinci pro společnost a tudíž se předpokládá, že se zde koncentruje násilí. Ano, zákon hovoří o umístování dětí do ústavní výchovy pro závažné poruchy chování. Zkušenosti s těmito dětmi jsou odlišné. Strach z těchto dětí zaměstnanci z ústavů nemají, alespoň ne větší, než z některých jejich vrstevníků na středních školách, které navštěvují. Jak to tedy je? Opravdu je mládež a zejména ta ve výchovných ústavech tak hrozná, nebo se jen neumí vyrovnat s náročnými požadavky současné společnosti?

Tato bakalářská práce se pokusí nalézt odpověď na některé otázky tak, že zmapuje zkušenosti dětí se šikanou v podmínkách výchovného ústavu a porovná je se zkušenostmi těchto dětí před jejich umístěním v ústavní výchově. K tomu použije dotazník. Výzkum bude proveden ve výchovném ústavu v Kutné Hoře. Ve výzkumu bude využito i množství informací z osobní dokumentace chlapců, m.j. i ze škol, které navštěvovali, a bude ověřena pravdivost zjištěných skutečností osobním rozhovorem s chlapci, stejně jako porovnáním zkušeností zaměstnanců výchovného ústavu v Kutné Hoře. V souvislosti s tímto výzkumem a širším kontextem problematiky se tato práce bude také snažit v teoretické části osvětlit, co je agrese a jaký je rozdíl mezi ní a agresivitou, co je a není šikana, co znamená ústavní výchova a jakou roli v ní hraje výchovný ústav. V praktické části se pak pokusí odpovědět na otázky související se zkušenostmi chlapců umístěných ve výchovném ústavu Kutná Hora se šikanou v tomto zařízení v porovnání s jejich zkušenostmi se šikanou mimo toto zařízení.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

Ústavní výchova představuje institut, který pomáhá řešit obtížnou situaci dítěte a jeho rodiny. V současné době je v ČR uplatňována zákonná přednost jiných forem pomoci dětem před nařízením ústavní výchovy. V praxi to znamená sociální podpora rodin, různé druhy a formy prevence, střediska výchovné péče, aktivní práce s rodinou, pěstounská péče, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc apod. Tyto činnosti jsou zajišťovány nejen prostřednictvím státu, ale i prostřednictvím různých občanských sdružení, církví i soukromými subjekty. Nařízení ústavní, či dokonce uložení ochranné výchovy by tedy mělo být až posledním krokem v pomoci dítěti po vyčerpání všech dostupných preventivních opatření.

1.1 Účel a působnost školských zařízení institucionální výchovy

Základním právním předpisem, který vymezuje mantinely pro výkon ústavní a ochranné výchovy a pro preventivní výchovnou péči ve školských zařízeních je zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů v platném znění (dále jen zákon). Poslední zákonná úprava tohoto předpisu (celkem šestnáctá) je zákon 303/2013 Sb. platný od 1.1.2014. V §1 zákona se hovoří o zajištění práva každého dítěte na výchovu a vzdělání (v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní úmluvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána). Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy (dále jen zařízení) a školská zařízení pro preventivně výchovnou činnost, kterými jsou střediska výchovné péče (dále jen střediska), musí vytvářet podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující

aktivní účast dítěte ve společnosti. Zacházení s dětmi musí být v zájmu jejich harmonického a plného rozvoje jejich osobnosti při respektování potřeb odpovídajících jejich věku.

Do školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči jsou děti umístovány na základě rozhodnutí soudu, pokud jsou naplněny tzv. hmotně právní důvody pro nařízení ústavní nebo uložení ochranné výchovy.

Hmotně právní důvody pro nařízení ústavní výchovy uvádí §971 ods. 1 zákona č.89/2012 sb., občanského zákoníku. Jedná se o dva druhy situací:

„1) tělesný , rozumový, či duševní stav, a nebo řádný vývoj dítěte jsou vážně ohroženy do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte. Příklady této situace jsou: zanedbávání péče a výchovy, násilné chování v rodině včetně CAN, trestná činnosti dítěte, školní absence, závadové party, trestná činnost rodičů, abusus drog a alkoholu, agresivní chování, psychiatrické problémy, nerespektování autorit.“

„2) jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče nemohou výchovu dítěte řádně zabezpečit. Jako příklady jsou sociální důvody, ztráta bydlení, špatná ekonomická situace, VTOS jednoho či obou rodičů, selhání náhradní rodinné péče, na žádost rodiče, či na žádost dítěte, nedostatek rodičovských kompetencí, zdravotní postižení rodičů apod.“

Hmotně právní důvody pro uložení ochranné výchovy najdeme v §22 odst. 1 zákona č.218/2003 sb., o soudnictví ve věcech mládeže, a dětí mladších 15ti let v §93 odst. 2 a 3 téhož zákona. Jedná se o následující situace: *„o výchovu mladistvého není náležitě postaráno, a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije. Dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána. Prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy. Spáchání činu, za nějž trestní zákoník dovoluje uložení výjimečného trestu, a dítě v době spáchání činu dovršilo 12tý rok svého věku a bylo mladší 15ti let. Spáchání jakéhokoli činu, odůvodňuje-li to*

povaha spáchaného činu jinak trestného a jeli to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy u dítěte mladšího 15ti let.“

Reálně soudy rozhodují ve většině případech na základě předběžného opatření, které navrhuje OSPOD.

Zařízení zajišťují většinou péči o děti ve věku 3 – 18 let, někdy i osobám do 19ti let. Zařízení mohou přijmout děti pouze na základě soudního rozhodnutí o ústavní či ochranné výchově nebo o předběžném opatření. Zařízení mohou také pečovat o starší zletilé osoby na základě dohody. Na dodržování práv dětí, mimo jiné, dohlíží místně příslušné státní zastupitelství dle zákona 109/2002 sb..

1.2 Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

Zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči jsou z hlediska školského zákona školskými zařízeními, na které se vztahuje školský zákon a v nichž probíhá vzdělávání podle školního vzdělávacího programu.

U nás je velkou výhodou, že jednotlivé druhy zařízení (DD, DDŠ, VÚ, DÚ) gesčně spadají pod jeden rezort a jsou řízeny jednotnými rezortními právními normami. Tak tvoří ucelenou síť, která je velmi flexibilní z hlediska potenciálu prostupnosti. Děti, které přicházejí do tohoto systému v důsledku selhání prevence v práci s ohroženými rodinami, jsou většinou děti, jejich rodinné prostředí je výrazně ohrožující (děti týrané, zanedbávané, citově deprivované, o které se jejich rodiče nechtějí nebo nemohou starat).

Jedná se jak o děti bez výrazných výchovných problémů, tak ale také s mnohdy velmi negativními vztahy k okolí, s narušeným vnímáním a projevem citu, s deprivací z důsledku jejich nevhodného nebo nepodmětného prostředí. Dětem se ve školských zařízeních poskytuje vzdělání a výchova společně se sociální péčí. Toto vzdělávání a

výchovu zabezpečují plně kvalifikovaní a psychicky způsobilí pedagogičtí pracovníci. Kvalifikační předpoklady jsou dány zákonem o pedagogických pracovnících, od 1. ledna 2015 není možná výjimka ve vzdělání.

Zákon č. 109/2002 sb. rozlišuje tato školská zařízení ústavní nebo ochranné výchovy:

1) Diagnostický ústav – Plní následující úkoly, vztahující se k dítěti, dané zákonem: diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální. Dále však vůči ostatním zařízením úkoly organizační, které souvisí s přemísťováním dětí do zařízení v územním obvodu DÚ, a úkoly koordinační, které spočívají v prohloubení a sjednocení výchovného působení ostatních zařízení v rámci svého územního obvodu. Diagnostické ústavy se rozdělují na dětské diagnostické ústavy, které jsou umístěny, po jednom, v každém kraji, a na diagnostické ústavy pro mládež, kterých je daleko méně a existují samostatně pro dívky a chlapce. Např. diagnostický ústav pro chlapce starší 15ti let je pro území Čech pouze jeden.

2) Dětský domov – plní úkoly výchovné, vzdělávací a sociální ve vztahu k dětem, které nemají závažné poruchy chování. Děti chodí do škol, které nejsou součástí dětského domova. Děti, které mají závažné poruchy chování nebo mají ochrannou výchovu či vyžadují výchovnou léčebnou péči, nebo které nemohou být vzdělávány na běžných školách, se umísťují do takzvaných dětských domovů se školou.

3) Dětský domov se školou – v těchto zařízeních jsou z pravidla děti od 3 do 18ti let. Pro děti se závažnými poruchami chování starších 15ti let jsou zřizovány výchovné ústavy.

4) Výchovný ústav – mohou zde být i děti starší 12ti let, ale pouze s uloženou ochrannou výchovou.

Dětská zařízení se zřizují jako koedukovaná, výchovné ústavy jako nekoedukovaná. Podle specializace na různou klientelu jsou ústavy: léčebně výchovné, pro extrémní poruchy chování či pro matky s dětmi.

2. AGRESIVITA A AGRESE

Nejdříve je potřeba ujasnit si pojmy a jejich obsah. Co to vlastně agrese je a jaký je rozdíl mezi ní a agresivitou. Rozdíly v názorech na význam i původ těchto slov nalezneme i mezi odborníky, natož pak mezi laickou veřejností, která ve většině rozdíl vůbec nevidí a nechápe. Navíc laická veřejnost má, na rozdíl od veřejnosti odborné, zcela odlišné chápání obsahu řady pojmů.

Původ slova agresivita je v latinském slově *agressivus*, který znamená útočný násilnický. Zde panuje většinová shoda. Stejně tak je agresivita většinově považována za vrozenou dispozici k agresivnímu chování. „V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle.“ (Martínek, 2009, s. 9). Klimeš (1997, s.1) zase pokládá agresivitu za formu vztahu: „V psychologii se totiž za agresivitu označuje vztah, který vzniká vůči překážce, která nám brání v dosažení cíle či uspokojení potřeby“

Ale u slova agrese je to jinak. Ve slovnících cizích slov se uvádí: agrese – *ad gredior* – přistoupit blízko, napadnout. V komentářích pak nejčastěji zaznívá, že se jedná o napadení, nepřátelské a nevyprovokované použití síly nebo hrozba silou. Neznamená zlo. Část odborníků souhlasí. Ale např. Martínek (2009, s.9) říká: „Agrese (z *lat. Agressio*) – výpad, útok – jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit.“

Pro potřeby této práce není nutné se hlouběji zabývat agresivitou. Snad jen tolik, že je pokládána v jistém, širším slova smyslu za vrozenou dispozici k agresivnímu chování, která je vlastní každému z nás. Je to vlastně určitá vlastnost, povahový rys. Je determinována biologicky (dědičností), kognitivně (učením) i psycho-sociálně (emoční oblast a vliv vnějšího prostředí). Stejně jako v odborné veřejnosti tak i v této práci převládá přesvědčení, že agresivita je pro nás nejen užitečná, ale pro zdravý vývoj jedince i nutná. Jako příklad uveďme období prvního vzdoru, který se objevuje ve třetím roce dítěte a ve kterém se poprvé projevuje naše agresivita ve formě různých projevů jako vztekání se, trucování apod.. Z. Martínek (2009, s.12) říká: „*Tento jev*

souvisí s procesem rozvoje tzv. „prvního já“, dochází k sebeuvědomování jedince a tendenci jednat samostatně

Agresivita je tedy ve výbavě každého z nás, avšak u každého z nás může být přítomna v rozdílné míře. Různí lidé s různou mírou budou řešit podobné situace rozdílně. Někdo bude mít sklony se spíše dohodnout, naproti tomu jiný se bude chtít více prosazovat. Agresivita je jakýsi adaptační mechanismus, který nám pomáhá nejenom přežít, ale překonávat i různé překážky. *„Agresivita může být pokládána v širším slova smyslu jako jednání, které je cílevědomé a kterým chce člověk něčeho dosáhnout. Pokud na věc budeme nahlížet takto, je lidské jednání víceméně agresivní kdykoliv, i když se nám to tak nejeví.“* (Janata, 1997, s.127)

Agrese je definována v psychologickém slovníku následovně: *„útočné či výbojné jednání, projev nepřátelství vůči určitému objektu, úmyslný útok na překážku, osobu, předmět stojící v cestě k uspokojení potřeby (reakce na frustraci), biologicky jakákoliv fyzická akce nebo hrozba akcí, kterou jednotlivec zmenšuje svobodu nebo genetickou způsobilost jiného jedince.“* (Hartl, Hartlová, 2009, s. 22) Matějček a Dytrych (1997, s.45 – 46) pokládají agresi za útočné jednání nejen vůči jedinci, ale obecně vůči společnosti, i proti předmětům. Agrese je pro ně forma chování použitá v konkrétní situaci“.

„Agresi rozumíme destruktivní chování, směřující k fyzickému (brachiálnímu), slovnímu (urážka, pomluva) nebo symbolickému (pomocí gest) útoku vůči jinému jedinci (předmětu, zvířeti)“ (Spurný, 1996, s.17)

Obecně lze říci, že agrese je chápána jako jakákoli forma chování, jejímž cílem je záměrně někoho poškodit nebo mu ublížit. Smysl agrese tedy spočívá v zastrašování druhého, zmocnění se nebo odstranění objektu, nebo zmaření společenských výhod jinému, přičemž sobě je zvýhodníme. *„Vznik agresivního chování nastává vždy, když je potřeba překonat nějakou překážku, která nám stojí v cestě k uspokojení některých našich potřeb. Neschopnost danou překážku překonat způsobuje vzrůst našeho vnitřního napětí, pocit ohrožení a potřebu chránit své „Já“.“* (Spurný, 1996, s. 18)

Někteří autoři však jsou toho názoru, že agrese nemusí být jenom negativní projev v chování. Agresivní postoj může mít i sociálně žádoucí efekt. Jako příklad uvádím názor

M. Vágnerové, podle níž je socializovaná forma agrese asertivita. Podobný názor vyjadřuje i Martínek (2009, s.10) když hovoří „o agresi jako o násilném narušení práv i jako o asertivním jednání“.

2.1 Vznik agrese

V literatuře se nejčastěji objevují tři základní vysvětlení vzniku agrese. Hartl a Hartlová (2009, s.23) říkají: „ Dle psychoanalytiků jde o pud, dle etologů o součást instinktivní výbavy umožňující přežití, dle zastánců sociálního učení jde naopak o naučenou odpověď.“

- 1) Agrese vrozená - pudový model
- 2) Agrese reaktivní – frustrace-agrese
- 3) Agrese naučená

2.1.1 Agrese vrozená

Podle psychoanalytika Sigmunda Freuda existují dva základní zdroje lidské energie – libido (životodárná o rozkoš usilující energie) a thanatos (destruktivní instinkt smrti). Konflikty vyvolané mezi těmito dvěma energiemi vedou k zřejmým rozporům v lidském chování.

2.1.2 Agrese reaktivní

V roce 1939 si J. Dollard s kolegy všiml jistých nelogičností v lidské agresivitě a přišli s novým vysvětlením a to takovým, že k agresivnímu chování dojde tehdy, pokud jsme neúspěšní ve svých snahách dosáhnout nějakého cíle nebo uspokojení svých potřeb. Pokud se nám tedy daří uspokojovat své potřeby a dosahovat svých cílů, tak nejednáme agresivně. Pokud jsme ale v dosahování cílů frustrováni například čekáním v autě v dopravní zácpě, stáváme se agresivními čili, když nemůžeme dosáhnout každodenních jednoduchých cílů, jsme ve stresu nebo deprimováni ze společenských podmínek, tak vzniká dlouhotrvající nebo intenzivní agrese. Ukázalo se ale, že frustrace

může vyvolat i jiné emoce. Přímé souvislosti mezi frustrací a agresí se nepotvrdili, ale případů, kde je tato teorie platná je velmi mnoho. Stálá frustrace může vést i k pasivnímu stavu, kterému se říká naučená bezmoc, která je jádrem deprese.

2.1.3 Naučená agrese

Agresivnímu chování se učíme od dětství, posilují ho požadavky rodiny a poznaná výhodnost agresivního chování, samozřejmě že velký vliv mají i dětské vzory. (Nakonečný, 1999, s.234). Jinými slovy se chováme agresivně, protože se nám to vyplatí. To zjistíme nejen vlastní zkušeností, ale i prostřednictvím prezentace agrese jiných, např. v masmédiích. Smutné je, že i v pohádkách (Tom a Jerry).

2.2 Projevy agrese

Každý den se setkáváme s různým chováním a to jak v přijatelné (socializované) formě, tak i bohužel nepřijatelné (nesocializované) – agresivně násilné formě. Projevy můžeme dělit z různých hledisek, mohou být verbální, neverbální, psychické, fyzické, proti lidem, věcem zvířatům a podobně.

Agrese může být vyústěním strachu, určitě ale není „převlečeným“ strachem a vedle úniku představuje jeden ze základních způsobů vyrovnávání se člověka s psychickou zátěží. Agresivní chování je velice široký pojem. Od „neškodné“ slovní pře, přes nadávky a výhrůžky, agrese na předmětech až k fyzickému napadení osoby.

Agresi známe jak primitivní a krátkodobou (často slouží k prudkému uvolnění afektu s absencí ujasnit si motiv, cíl a rozsah agrese), tak i sofistikovanou a dlouhodobou.

2.3 Druhy agrese

Mezi druhy agrese patří:

- Otevřená a) přímá (vůči konkrétní osobě)
  - b) nepřímá (proti hodnotám konkrétní osoby)
- přesunutá (vybití si vzteku na nějakém předmětu)
- imitativní (šikánování slabších jako nápodoba svých předchůdců)
- invertovaná (autoagrese)

Martínek (2009, s.38) využívá k pojmenování Moyerovu klasifikaci projevů agresivního chování u zvířat, což je i užitečné pro pochopení lidské agresivity. Uvádí se sedm oblastí. Jedná se o agresi predátorskou, mezi samci, vyvolanou strachem, agresi dráždivou vyvolanou různými objekty, mateřskou, sexuální a agresi jako obranu teritoria. Projevy agresivního chování jsou různě členěny u různých autorů.

Obecně lze říci, že agrese je složitým fenoménem, na kterém se podílí velké množství různých faktorů (individuálních i sociálních). Projevy agrese se samozřejmě vyvíjejí i s dobou. V současnosti je „ráj“ pro agresory nejen oblast komunikačních technologií, ale i vývoj výkonných automobilů a podobně. Za zmínku stojí také projevy, které jsou „in“ v současné době a jsou často prováděny v rámci určitých skupin, a které se víceméně nedaří vymýtit, a které se týkají skupiny, která nás nejvíce zajímá, a to jsou klienti výchovného ústavu, kde tímto projevem je šikana. Zde musíme zdůraznit, že šikaně se obecně a zejména ve školství věnuje minimální pozornost. Často je popírána, nebo alespoň bagatelizována, a pokud dojde k jejímu řešení, velmi často má nevhodnou podobu a problémy může ještě prohloubit.

Domácí násilí. V současnosti se postupně řešení této problematiky zlepšuje, nicméně i zde má naše společnost velké rezervy. I v této oblasti mají klienti našeho výchovného ústavu téměř 100% zkušenosti.

Kyberšikana je v podstatě násilné chování, které je realizováno prostřednictvím moderních komunikačních prostředků v sociálních sítích. V dnešní době je moderní telefon nezbytnou výbavou každého dítěte a bývá velmi často zneužívám agresory. U chlapců z výchovného ústavu je to velmi oblíbený prostředek, při kterém nejen dokáží zraňovat oběť, ale potupí ji i před širokým publikem, a ještě se dokážou stát „hrdinou“. Není k tomu potřeba ani žádná zvláštní fyzická síla a odvaha a při minimu námahy lze „sklízet“ úspěch opakovaně. Často lze chování chlapců, které je pravidelné, intenzivní a dlouhodobé, nazývat stalking, a to zejména k osobám zájmu, tedy k opačnému pohlaví. Cílem je lov, uštívání, případně pomsta pramenící z pocitu, že nám druhý patří, anebo se ho snaží tímto jedinec k sobě připoutat.

Dalším moderním pojmem je cybergrooming, což je manipulace s obětí za nějakým účelem (sexuální zneužití, fyzické násilí či např. nucení k terorismu). Agresor se často vydává za někoho jiného,

Happyslaping v překladu znamená něco jako „veselé fackování“. Jedná se o neadekvátní humor na úkor nevinného jedince. Jde o nahrávání a násilné sdílení videozáznamů, většinou fyzických útoků, týrání, či ničení věcí.

Cyberthreats – to jsou informace o ohrožení, které jsou smyšlené a mají oběti způsobit trauma (výhrůžky, hrozby, plané poplachy)

Síla zvyku reagovat agresivně závisí především na těchto faktorech:

- předcházejících agresích – tj. byl-li jedinec vystavován mnoha frustracím, vyvolávajícím hněv, je s větší pravděpodobností agresivnější než člověk, který zažil jen málo hněvu.
- Časté a silné zpevnování agresivních reakcí vede k vytvoření silného zvyku chovat se agresivně, generalizovat tendenci chovat se agresivně na většinu životních situací.
- Sociální facilitace – tj. sociální souhlas skupiny, jejímž je jedinec členem, s agresí. Sociální skupiny mohou prezentovat svým příslušníkům agresivní model chování (gangy), provokují své příslušníky k agresí a odměňují je obdivem a vysokým sociálním statusem ve skupině.

- Temperament – některé proměnné temperamentu, jako impulzivita, ráznost, nezávislost, aktivita aj. podporují projevy agresivity, protože jedinec není s to své agresivní tendence tlumit nebo zvažovat jeho následky.

Tendenci člověka jednat agresivně zvyšuje:

- Pocit bezmoci, nemožnost alternativních voleb
- „Provokující“ verbální i neverbální projevy (výsměch, urážky, gesta, postoje)
- Existence znaků či scén prezentujících násilí
- Úspěch, který tímto jednáním dosáhl, eventuálně schvalování agresivního jednání okolím
- Pocit sounáležitosti s agresivně laděným davem
- Situace konfrontační, soupeřivé, s prvky násilí
- Intoxikace alkoholem, drogami, léky

Za zmínku stojí ještě projevy, které laická společnost nepokládá za agresi a to je tzv. pasivní agrese.

2.4 Pasivní agrese

Pasivní agrese se může týkat vztahů, v nichž se pasivní agrese projevuje například tím, že se vyhýbáme přímé konfrontaci s partnerem, při aktuálním konfliktu nebo situaci, se kterou nejsme spokojeni. Při pasivní agresivitě se tedy jedinec vyhýbá přímému agresivnímu chování, což mnohdy může být z dlouhodobého hlediska destruktivnější pro vztah než kdybychom vyjádřili naši nespokojenost. Jde o určité maskování skrytých projevů hněvu. Akty nepřátelství, nespokojenosti, hněvu jsou skryté tak, že za nimi partner nerozpozná to, že jsme rozzlobeni, že nejsme s něčím spokojeni. Typický příklad je úmyslné odkládání kontaktu a komunikace s cílem potrestat protějšek.

Těžkou úlohou okolí je rozpoznat, že za chováním člověka se skrývá hněv. Je velmi těžké – i při velké snaze v tomto případě navázat s člověkem otevřenou komunikaci. Pasivně agresivní vzorce chování jsou hluboce zakomponovány do osobností struktury, proto často jednorázová snaha o otevřenou komunikaci ze strany okolí nemusí hned padnout na úrodnou půdu. Naopak, typickým je, že pasivně agresivní jedinec bude i nadále v odporu a bude popírat své emoce a hněv.

2.5 Agrese dětí a mládeže

Agrese dětí a mládeže v posledních letech se stále zvyšuje, roste jejich brutalita. Netýká se pouze rodiny a školy, jak by se na první pohled mohlo zdát. S případy agresivního chování mládeže se dnes setkáváme téměř na každém kroku: při nákupu, jízdě v MHD, v kině, restauraci atd. Mladí lidé jsou stále více drzí, neberou ohledy na své okolí a už vůbec nemají touhu pomáhat slabším. Alarmující je snižující se věk těchto agresivních dětí a také mnohem brutálnější forma, kterou se agresivita projevuje. Toto nejsou jen názory laické veřejnosti či formulace z novinových článků. Toto jsou názory odborníků popisované v odborné literatuře a často potvrzované pracovníky ve školství.

Zajímavé je, že pracovníci výchovných ústavů, jako jsou vychovatelé, etopedi, psychologové, kteří mají dlouholeté zkušenosti s klientelou výchovného ústavu, jsou toho názoru, že tento celospolečenský trend se nijak zvlášť v rámci ústavní výchovy neprojevuje. Konkrétně nárůst agresivního jednání. Spíše pozorují změny ve formách. Ubývá agrese brachiální, otevřená. Dříve byli agresori na své jednání hrdí, hlásili se k němu. Byl to jakýsi znak síly a osobnosti. Mění se i složení a struktura chlapců, kteří jsou v rámci ústavní výchovy umístováni do výchovného ústavu v Kutné Hoře. Z „klientely“ ústavu úplně zmizeli skinheadi s vyhraněnými rasovými názory plni nenávisti, ochotni a připraveni kdykoliv fyzicky zaútočit na člena jiné menšiny (Romové, anarchisty apod.). Naopak přibylo dětí s psychiatrickou medikací. Jev jistě zajímavý, který by si zasloužil podrobnějšího zkoumání, nicméně ne až tak podstatný pro tuto práci. Podstatnější se jeví zmapování možných příčin obecného nárůstu agrese.

Podle Martínka (2009, s.67-80) jsou nejčastější příčiny nárůstu agrese u mládeže v rodině, škole a rozpory mezi těmito prostředími. Konkrétně v potvrzování funkčnosti agrese během vývoje jedince, v nečitelné výchově (i postojů pedagogů), výrazném nesouladu v hranicích školy a rodiny. Dále pak ve výrazném vlivu party či subkultury, v mediálním násilí a dokonce i ve školním fenoménu posledních let – předčasné selekci dětí.)

Na základě zkušeností pedagogických pracovníků patří ještě k výrazným zdrojům agrese u chlapců ve výchovném ústavu poslední školská novinka, inkluze. Jako příklad lze uvést situaci v jedné základní škole v Kutné Hoře, kde jsou umístovány děti se speciálními potřebami, které v minulosti byly umístovány do zvláštních, později základních praktických škol. V praktických školách byly menší počty dětí ve třídách a učili je speciální pedagogové se znalostmi i dovednostmi potřebných pro práci s těmito dětmi. Na základní škole je dvakrát více dětí ve třídě a učitelé nemají vystudovanou speciální pedagogiku, což je pro ně handicap pro práci s těmito dětmi. Ve třídách se projevovaly často konflikty a došlo k nárůstu agresivního jednání mezi dětmi. Agresivní chování se rozrostlo do takové míry, že je volána do školy na pomoc i policie České republiky. V konečném důsledku došlo na této škole k situaci, že někteří rodiče přehlásili své děti do jiných škol, a v této škole se koncentrují problémové děti, které jsou v základní škole v důsledku inkluze. Dále lze zmínit i celospolečenskou atmosféru a morálku, personifikovanou v našich předních politických představitelích. Agresivnost politické rétoriky, korupční skandály a trestná činnost těch „nejlepších a nejschopnějších“ vedou k bagatelizaci a k ospravedlňování prohřešků vlastních skutků našimi chlapci. „Když můžou oni, proč nemůžu já. Navíc já ukrad jenom flašku.“ I když pedagog pak následně zvládne disputaci o morálce, normách a pravidlech, neví jak může vymazat z povědomí chlapců fakt, že agresivní chování může vést k výraznému úspěchu nejen v určité subkultuře, ale celospolečensky.

V konkrétních podmínkách výchovného ústavu v Kutné Hoře jsou nejčastější následující zdroje agresivních forem chování:

- Agrese v rodině je normou. Část chlapců žije ve společné domácnosti s matkou a jejím přítelem. V naprosté většině s přítelem matky nemají hezký vztah, často dochází k hádkám a potyčkám.
- Rozpor mezi hranicemi v rodině a ve škole je propastný. Patří sem chlapci, kteří žijí sami s matkou, která je slabá a nedává žádné mantinely. Často jsou to servírky, barmanky či prostitutky, které nechávají děti samotné i přes noc. Děti si dělají, co chtějí, a sekundárně mají problémy i ve škole. Objevují se další sociálně patologické jevy jako je např. záškoláctví. Oleje do ohně často přilévají bohužel i pedagogičtí pracovníci, pro které jsou problematické děti obtížné, a místo pomoci jim ještě více ubližují.
- Třetím nejsilnějším vlivem na rozvoj agresivního chování dětí je parta. V současné době jsou v ústavu pouze dva chlapci, kteří v minulosti nebyli a v současnosti nejsou členy party. Jeden je sociálně zanedbaný chlapec z venkova, kterého nutil alkoholický otec ke krádežím, a druhý je chlapec neschopný pro svou poruchu osobnosti jakéhokoliv dlouhodobého stabilnějšího kontaktu.

3. ŠIKANA

Pojem šikana pochází z francouzštiny, kde slovo „chicane“ znamená „zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů. V posledně jmenovanému slova významu se slovo šikana uplatňuje právě v souvislosti se zneužíváním moci a bezduchým obtěžováním občanů mocí úřední. Nás zajímá šikana ve smyslu ubližování druhým. Definic toho, co znamená pojem šikana, můžeme nalézt velké množství. Použijí definici z psychologického slovníku, která je víceméně obsahově shodná s většinou ostatních definic. *„šikanování je tělesné, psychické nebo kombinované ponižování, případně týrání jedinců jinými, nejčastěji ve vrstevnických*

skupinách; původci šikany bývají jedinci tělesně silnější, starší, vyspělejší či v početní převaze.“ (Hartl, Hartlová, 2009, s. 591).

Spousta lidí má většinou představu, že šikanou se nazývá fyzická agrese.

Pro odbornou veřejnost je však slovo šikana častěji používáno jako synonymum pro psychotraumatizaci ve skupině, a to nejen fyzickou silou, ale třeba i manipulací či skrytou agresí. Aby mohla být agrese pokládána za šikanu, musí vykazovat určité znaky. Většina autorů chápe šikanu jako určitou formu či variantu agresivního chování, kde je vždy patrná převaha síly agresora(ů) nad obětí(tmi), oběť vnímá útok jako nepříjemný, a útok je vědomý, cílený. Nejedná se o náhodu. Pro takto chápanou šikanu není rozhodující, zda je týrání krátkodobé či dlouhodobé, jednorázové či opakované.

Tyto definice nelze použít obecně a lze podle nich popsat i chování, ve kterém nejde o šikanu. Velmi výrazný prvek, který dělá ze šikany šikanu je často samoučelnost agrese. Kolář (2005, s.109) upozorňuje: *„Při hodnocení projevu násilí vždy posuďte, zda jsou přítomny znaky šikanování: samoučelnost agrese a nepoměr sil.“*. Teprve tento prvek vnesl do chápání šikany jasno. Smyslem šikany je šikana sama, není z ní žádný zisk. Pokud silnější žák používá agresi vůči jinému žáku za účelem vydání svačiny, protože má hlad a žádnou doma nedostane, není to šikana. Nic na tom nemění fakt, že je přítomný nepoměr sil, nepříjemný prožitek oběti a že agrese je záměrná. Chybí však prvek samoučelnosti. Smyslem je získání svačiny. Jedná se o loupež. Ještě jednou Kolář (2005, s.31) *„Souhrnně můžeme říci, že jiné běžné agrese ve školním prostředí jsou zaměřeny k dosažení nějakého cíle. Rozhodně není cílem agrese sama o sobě a lze předpokládat, že agresor by použil i jiný způsob, pokud by jím svého cíle dosáhl.“* . *„Významné znaky šikanování: záměrnost, opakování (není podmínkou), nepoměr sil a samoučelnost agrese“*. (tamtéž). Všimněme si, že M. Kolář nezmiňuje ani přítomnost negativního prožívání oběti. V určité situaci či fázi šikanování totiž oběť nemusí prožívat nelibost. V jistém slova smyslu může prožívat pocity moci, když např. agresor si z něj „udělá tzv. pravou ruku“. Kolář (2005, s.78) uvádí ještě příklad agrese která není šikanou. *„Například rvačka dvou přibližně stejně silných žáků o dívku jejich srdce není samozřejmě šikana, protože tu chybí nepoměr sil, kdy se oběť neumí nebo nemůže*

chránit. Chybí zde i druhý významný faktor a to je samoučelná převaha agresora nad obětí.“

3.1 Trojrozměrný praktický pohled na šikanování

Celkově chápání šikany v úhlu pohledu M. Koláře je zajímavé a mohlo by být modelové a vhodné pro aplikaci ve školství, tím spíše v podmínkách ústavní výchovy. Konkrétně se jedná o Kolářův (2005, s.27) „trojrozměrný praktický pohled na šikanování“. Nic na tom nemění skutečnost, že s řadou výroků v kapitole o pašácké šikaně nelze plně souhlasit.

- 1) Šikana jako nemocné/patologické chování a její formy
- 2) Šikanování jako závislost
- 3) Šikanování jako porucha vztahů ve skupině

3.1.1 Šikanování jako nemocné chování

Ještě jednou definice šikany podle Koláře. Jak vypadá chování označované jako šikanování? Hlavní vnější rysy lze popsat následovně:

„Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agrese a manipulaci“. (Kolář, 2005, s. 27.)

Jelikož ze samotné definice není zcela jasné, co vše se skrývá za pojmy agrese a manipulace, následuje pár příkladů forem těchto jevů a manipulace. Příklady jsou z výchovného ústavu v Kutné Hoře, ZŠ Sázava a z literatury.

Šikana může mít mnoho forem. Kromě běžné fyzické agrese, kdy může být oběť mlácena různým způsobem, se může jednat o agrese vůči jiné osobě s použitím zbraně – např. škrcení tkaničkou, kabelem, šňůrou a to až do bezvědomí. Agresor může také např. oběti ubližovat nějakým nástrojem – píchat špendlíkem, kružítkem, nožem – a tím způsobit krvácivá zranění. Dalším příkladem může být přikládání rozžhavených

předmětů na různé části těla. Agresoři mohou také oběť dusit polštářem, dekou a pozorují, jak dlouho oběť vydrží bez vzduchu. Kolář (2005, s.28)

Neméně závažným typem šikany je slovní agrese – tzn. vyhrožování mučením, násilím, zabitím, zmlácením. Agresoři urážejí oběť i její blízké, vysmívají se různým handicapům, neúspěchu a chybám oběti.

Jindy může docházet ke krádežím, ničení a manipulaci s věcmi. Agresoři oběti berou např. peníze a svačiny, kradou jim jejich nejoblíbenější věci, ničí školní pomůcky a oblečení.

Mezi formy šikany patří také různé příkazy sloužící k ponížení oběti. Např. uklízet za agresory a pracovat za ně, vykonávat nesmyslné činnosti nebo předvádět různé scénky ze života společnosti.

Mnohdy pak agresoři svoji oběť pomlouvají, osočují z věcí, které neprovedla, což vede k tomu, že oběť ostatní ignorují, nereagují na jejich prosby, nezdraví ji atd.

Situace v našich školních zařízeních není idylická. Kruté způsoby šikany se rozhodně dotknou každého. Problém je však v tom, že tyto způsoby nejsou často vidět a dějí se v nepřítomnosti pedagogických pracovníků. Větší nadějí pro rozpoznání šikany nám dávají tzv. nepřímé varovné signály, které se projevují částečně tolerovaným násilím a skrytým voláním oběti o pomoc („přátelské“ vtipy a žertíky, odstranění náplně pera před psaním diktátu, posměšky za neúspěch, ponižující přezdívka atd.). Tyto méně nápadné signály by neměly zůstat bez povšimnutí a měli bychom je prověřovat. Velmi důležitým ukazatelem je, jak toto podezřelé chování prožívá sám žák, kterému je „vtip“ určen.

Abychom rozpoznali šikanu, tak je důležité odlišit ji od jiných typů agresí. Co to tedy šikana je a jak ji rozpoznat od ostatních forem agresí? Podrobněji v kapitole o diagnostice šikany.

3.1.2 Šikanování jako závislost

Jde o vzájemný vztah mezi agresorem a obětí. V tomto vztahu jde o to skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu toho druhého. Tento princip funguje při rozdělení žáků na „slabé“ a „silné“ respektive na ty, co vyvolají strach u druhých a tím skryjí ten svůj (předvedou své přednosti, aby skryli slabosti). Od počátečního rozdělení na „slabé“ a „silné“ vznikne mezi těmito skupinami žáků oboustranná a překvapivě trvalá vazba. Vzájemně se potřebují. Jestliže „šéf“ z nějakého důvodu opustí školu, potom je často „slabými“ okamžitě podbízivě „zvolen“ do jeho role nový „šéf“ ze skupiny „silných“. V pokročilejších stádiích šikany se z „běžného“ hraní a experimentování se strachem často stane závislost mezi agresorem a obětí. Tato závislost přináší agresorovi pocit nadřazenosti a moci. Agresor je časem nucen ke zdokonalování a stupňování utrpení oběti a je na ní závislý. Stupňující se brutalita agresora často vede k prolomení obrany oběti jak fyzické, tak duševní. *„Následkem může být až extrémní forma závislosti, identifikace s agresorem. Oběť považuje agresora za kamaráda, obdivuje ho, poslouchá ho na slovo a odezírá, co má udělat.“* (M. Kolář, 2005, s.82)

3.1.3 Šikanování jako porucha vztahů ve skupině

Třetí pohled se zabývá šikanou jako nemocí celé skupiny. Šikanování se vždy odehrává v kontextu určité skupiny, a proto nikdy není pouze záležitostí agresora a oběti. V tomto smyslu je šikanování vždy těžkou poruchou skupinového organismu, který podlehl infekci.

Šikana je většinou dlouhodobější záležitost. Během času se vyvíjí. Rychlost a někdy i směr vývoje záleží m.j. i na složení skupiny a na vztazích mezi jednotlivými členy skupiny. Literatura se shoduje na pěti stádiích:

- Ostrakismus. *„Agresoři neubližují oběti fyzicky, „pouze“ ji vyčlení ze svého kolektivu, nikdo se s ní nebaví, nikdo jí neodpoví na pozdrav, a když, tak pouze hanlivou poznámkou, z kolektivu je postupně „vytěsňována“.“* (Martínek, 2009, s. 119)

- Fyzická agrese a psychická manipulace. V této fázi již o šikaně zcela jistě ví celý kolektiv a na postoji původně neutrální části hodně záleží. Buď zůstane neutrální, nebo se někdy část přidá k agresorovi, může se však i agresorovi postavit a oběti se zastat.

- Vytvoření jádra. Pokud se kolektiv nezorganizuje k obraně oběti a odsouzení chování agresora a nezasáhne ani okolí, ve školském prostředí pedagogové, agresori si uvědomí, že již nemají překážku svého chování. Přidá se k nim část neutrálního jádra. Nyní již všichni jistě vědí, co dělají, a vliv na intenzitu i nové formy šikany má i strach z prozrazení.

- Vytváření norem. Po určitém čase se z agresivního chování stane norma. Ustálí se jednotlivé role aktérů a vzniká ucelený systém, tzn. páté stadium a to:

- Totalita. Toto stadium naštěstí není tak časté a hrozí zejm. tam, kde je kolektiv určitým způsobem uzavřený (vojna, věznice, různé ústavy, domovy mládeže apod.) a projevy šikany jsou okolím ignorovány, nebo dokonce i vítány, protože ulehčují odpovědným lidem (pedagogové, dozorci, velitelé) práci.

Vzhledem k tomu, že šikana je na našich školách celkem rozšířená, je potřeba umět ji rozpoznat a vědět, jak se jí bránit. Někdy na ni již pedagog nestačí a je třeba povolat specialistu. Šikanu lze rozpoznat například prostřednictvím anonymních dotazníků. Jednou z forem, a to jednou z nejdůležitějších, je poskytnout informace obětem například prostřednictvím informačního letáku, kde se mohou dozvědět, co mají dělat a kde mají hledat pomoc. Signálů šikany je celá řada, i proto je nutné ji umět rozpoznat.

„Oběť se může svěřit rodičům, pedagogovi, vychovateli a na nich už je, aby šikanu řešili a věděli, jak s ní naložit. Důležité je hlavně pracovat jak s obětí, tak s agresorem. Je třeba situaci nebagatelizovat a každý signál zodpovědně prověřit.“ (Fieldová, 2009, s. 75.)

3.2 Diagnostika a prevence šikany

Diagnostika šikany na školách je poměrně obtížná věc a v praxi málokdy vídaná. Hlavními důvody jsou většinou obavy vedení školy o pověst školy, pohodlnost a neochota obětovat energii i čas vyšetřování ze strany pedagogů, strach rodičů ze zhoršení situace pro dítě, strach a lhostejnost či špatné svědomí spolužáků. Navíc v naší společnosti existuje řada předsudků, které v případě diagnostiky a odhalování šikany působí jako velmi významná překážka. Jedním z nich je názor, že udávat se nemá, ať už jde o cokoliv. Statut práškače je jedna z nejhorších sociálních rolí, které vám může okolí přiřadit.

Skutečnosti, které v podmínkách výchovného ústavu v Kutné Hoře napomáhají včas šikanu odhalovat, přesně diagnostikovat a vytvářet takové podmínky, aby se její výskyt minimalizoval, jsou:

- 1) Přiznání vedení ústavu i pedagogy, že šikana se může vyskytovat i v našem zařízení a velice pravděpodobně se i vyskytuje.
- 2) Neustále mít riziko šikany na mysli a neustále vnímat možné signály.
- 3) Pracovníci ústavu musejí jednotně zaujmout k šikaně jasné odsuzující stanovisko, které dávají najevo.
- 4) Ústav vytváří co nejzdravější prostředí, zvyšuje informovanost a komunikační dovednosti dětí, a nejen že vytváří prostor pro získávání informací (práce se vztahem, komunitní systém práce, terapie, schránka důvěry apod.), ale signály šikany aktivně vyhledává.
- 5) Všichni pracovníci jsou náležitě poučeni a kontinuálně vzděláváni v oblasti šikany. Zejména v oblasti vnímání nepřímých signálů.
- 6) Všichni pracovníci jsou náležitě poučeni v oblasti nápravy, zejm. o rizicích v důsledku chybného postupu. Jinými slovy, i když může nastat situace, kdy si nemusí být jisti jak dál postupovat, vždy vědí, jak dál nepostupovat.

- 7) Jsou jasně definovány postupy zařízení v případě odhalení šikany včetně opatření vůči aktérům.

3.3 Náprava šikany

Jak zamezit šikaně a napravit napáchané škody v oblasti školství ví bohužel málokdo. Šikana se bagatelizuje či popírá. V jedné základní škole na Kutnohorsku se projevy šikany objevovaly opakovaně, zejm. v prostorách šaten. V suterénu budovy. Učitel, který na tuto skutečnost upozornil byl sám pak ostrakizován pedagogickým sborem a vedením školy. Vedení školy totiž nařídilo doprovody do šaten všem učitelům, kteří měli poslední vyučovací hodiny, tím pokládalo problém vyřešený. Výsledkem byla naštvanost učitelů, kteří měli navíc 5 min. dozoru, a vedení vyčítalo učitelům, že poškodil dobré jméno školy. Šikana se přesunula před budovu školy, a to už nebyl problém školy. Jaký omyl. Agresori, kterým se nic nestalo, dále mohli šikanovat své oběti. Teď dokonce i před zraky dospělých, kteří na chodníku před školou dělali, že nic nevidí. Navíc si i všimli, že učitel, který na šikanu upozornil, má problémy. Ve skutečnosti došlo ze strany agresorů k otestování pasivity, nezájmu a alibismu školy. Není účelné zde popisovat další průběh událostí, byť je velmi zajímavý a poučný, jen stojí za zmínku, jak to dopadlo. Šikana se přestěhovala zpět do školy, nejen do šaten. Prokázal se i případ, že šikanu prováděli „bossové“ se svolením učitele, kterému tím pomáhali nahrazovat nedostatek jeho vlastní autority. Problém se rozrostl do značných rozměrů a do hry vstoupilo několik desítek rodičů. I v tomto stadiu vedení školy šikanu popíralo a tvrdilo, že jde jen o komplot učitelů usilujících o moc a neštítících se zneužít dětí. Vše „skončilo“ odvoláním ředitelky. Ve skutečnosti se nevyřešilo vůbec nic, atmosféra ve škole zůstává napjatá, pedagogický sbor je rozštěpen na několik táborů. Co je pozitivní, zvýšil se zájem rodičů o dění ve škole k velké „spokojenosti“ většiny učitelů. Jistě, toto je skutečně krajní případ řešení šikany na škole, i když bohužel ne ojedinělý. Svědčí o tom i mediálně známý případ jednoho pražského učiliště, kdy šikanovaná učitelka spáchala sebevraždu. I zde došlo k odvolání ředitele. Jenže odvolávat ředitele nestačí. Žalostný stav školství v oblasti šikany není způsoben jenom nekompetentností jednotlivých pedagogů, ale je to systémový problém, který m.j.

souvisí i s nedostatkem financí a tím i odborných pracovníků na školách (speciální pedagogové, školní psychologové apod.)

O nápravě škod způsobených šikanou velice hezky a podrobně píše M. Kolář ve své knize Bolest šikanování. Je to velice náročný proces, který nelze stručně popsat několika slovy. Vzhledem k situaci v našem školství není ani nutné, aby každý pedagog byl vycvičen v této dovednosti. Touto činností by se měli zabývat odborníci. Pro řadové a povinnostmi přetížené pedagogy je to obtížné a časově náročné. Ti, co zájem mají a o nápravu se pokouší, vzhledem ke své neinformovanosti a nezkušenosti mnohdy napáchají více škody než užitku. Toto tvrzení je platné i pro vyšetřování šikany, kdy ještě nejde o konkrétní nápravné postupy. Nevhodné dotazy, načasování, nevhodně použité informace. To vše může napáchat nedozírné škody a případně situaci pro oběť ještě zhoršit. Podstatné a obecně platné, co by měli znát všichni pedagogové a přispívat tím ke zlepšení stavu je:

- Vědomí, že šikana existuje a může se objevit i tam, kde ji nepředpokládáme.
- Vzdělávat se v oblasti šikany, zejm. si osvojit „databázi“ nepřímých příznaků přítomnosti šikany
- Škola by měla mít zpracován postup při zjištění náznaků přítomnosti šikany a mít k dispozici kontakty na odborníky.
- Vytvářet pozitivní a otevřenou atmosféru v dětských kolektivech

3.4 Šikana v podmínkách ústavní výchovy

Laická veřejnost má velmi zkreslené představy o zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy obecně, natož pak v oblasti šikany. Bohužel tyto zkreslené představy jsou ještě posilovány např. filmovou tvorbou (poslední případ seriál Pustina) a dokonce i některou odbornou literaturou. V kapitole „Pastřácké šikany“ v knize M. Koláře se můžeme dočíst, že šikana se zde rozrůstá do totalitárních rozměrů a že ji podporují, či se jí účastní i pedagogičtí pracovníci. Uvedu pár tvrzení z této publikace:

- „Ústavy jsou zpravidla krajně uzavřené instituce. Mechanismy takových institucí podporují růst šikánování a současně brání jeho odhalení a léčbě.
  - S jedincem, který je zde dlouhodobě uzavřen, se zachází jako s položkou, členem skupiny, ne jako s individualitou.
  - V ústavní výchově dochází nápadně často ke sklouznutí přiměřené uzavřenosti v izolovanost a sebestřednost zařízení. To se pak stane „skleněným zámek“, k němuž je přístup přísně kontrolován a málokdo je vpuštěn dovnitř. Osamělí hosté nejsou oprávněni mluvit do věcí uvnitř. Jejich postřehy a dojmy mají pro personál ohrožující charakter.
  - V instituci je uplatňován nikoliv komunitní, demokratický, ale tvrdý autoritativní systém.
  - Je pochopitelné, že to vede k uzavřenosti proti jakýmkoliv pozitivním změnám.“
- (Kolář, 2005, s. 145, 146)

Situace ve výchovném ústavu v Kutné Hoře i v některých dalších zařízeních (v Praze na Klíčově a v DÚM Lublaňská, DDÚ Plzeň, VÚ Hostinné) je úplně jiná. Vyplývá to z názorů a zkušeností odborníků těchto zařízení, jimiž jsou vychovatelé, etopedi, psychologové, ředitelé i sociální pracovníci, z názorů prezentovaných na mnoha workshopech, poradách a setkáních. Několik odlišností těchto odborníků oproti přečtenému:

Zařízení nejsou izolovaná, ale otevřená, chlapani mají možnost dle svého chování chodit denně na vycházky a prakticky každý týden jezdit na dovolenky, navštěvují „běžné školy“ mimo zařízení, ústavy úzce spolupracují s různými externími organizacemi a občanskými sdruženími. Kromě zástupců těchto organizací pravidelně do ústavů dochází pracovníci OSPODu i rodinní příslušníci dětí, dohled nad „zákonností“ práce pravidelně vykonává státní zástupce a nepravidelně kancelář ochránce lidských práv. Ve všech zařízeních panují demokratické podmínky, funguje komunitní systém. Personál je oproti ostatnímu školství nadprůměrně vzdělán i prověřen. Mimo zákonem předepsané odbornosti a pedagogické způsobilosti mají všichni další vzdělávání ze souvisejících oborů, jako je např. arteterapie, adiktologie, práce s agresivním dítětem, šikana, komunikace, řešení konfliktů a mediace. Řada

vychovatelů absolvovala dlouhodobý psychoterapeutický výcvik (v Kutné Hoře z dvanácti vychovatelů 5). Všichni pedagogičtí pracovníci školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, na rozdíl od jiných škol a školských zařízení, musí před přijetím získat osvědčení o psychické způsobilosti, které může vydat pouze akreditovaná osoba na základě psychologického vyšetření. Tento stav, či spíše trend, je prý dlouhodobý a změny začaly ihned po revoluci. Tento stav dokonce existoval ještě před změnou legislativy v r. 2002 (zákon 109/2002 Sb.). Jinými slovy ústavní výchova se měnila, legislativa ne. Zákon 109/2002 Sb. vzešel z tlaku „terénu“ a ředitelé některých zařízení jsou jeho spoluautory. Je ale pravdou, že existovaly a existují výjimky a kvalita práce v některých zařízeních byla a je zoufalá. Naštěstí se jednalo o ojedinělé případy a již byla MŠMT, jakožto zřizovatelem těchto zařízení, zahájena náprava. Byly zrušeny výchovné ústavy v Králíkách a Chrastavě. Pravděpodobně mezi tato riziková zařízení patří (nebo možná patřilo) i to ve Žluticích, o kterém se zmiňuje M. Kolář ve své knize.

Právě tato odlišná zkušenost od zkušenosti pana Koláře je příčinou pokusu o zmapování jevu šikany v podmínkách VÚ Kutná Hora.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODOLOGIE VÝZKUMU

4.1 Obsah a cíle výzkumu

Cílem mé práce bylo prozkoumat úroveň šikany ve výchovném ústavu v Kutné Hoře. Zjistit, zda její formy a struktura odpovídají obecným projevům šikany v jiných prostředích, nebo zda mají nějaká svá specifika. Hlavním úkolem výzkumu bylo zjistit, zda se v prostředí školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy chlapci setkají se šikanou častěji než před nařízením ústavní výchovy. Ve svém výzkumu při formulaci výzkumných otázek a hypotéz vycházím z předpokladu, že ústavní výchova je nařizována dětem se závažnými poruchami chování. Toto se týká dětí umístovaných do DDŠ a výchovných ústavů. Dochází k jejich koncentraci na jednom místě, školská zařízení tohoto typu nejsou plně otevřená pro své okolí. Menší míru výskytu šikany ve výchovném ústavu v Kutné Hoře než v jiných zařízeních předpokládám hlavně ze tří důvodů:

Zařízení je více otevřené než ostatní ústavy, chlapci navštěvují běžné typy škol mimo ústav a mají větší možnosti navazování sociálních kontaktů, zejm. s dívkami. Nejsou proto v takové tenzi a nepotřebují se uvolňovat agresí.

Ve výchovném ústavu v Kutné Hoře je vysoce kvalifikovaný personál, který podle mých dosavadních zkušeností převyšuje běžný průměr. Pracuje se hodně se vztahem a otevřeně se komunikuje. Panuje zde „férová“ atmosféra.

Třetím důvodem je systém práce. I když je náš ústav režimové zařízení, je zde rozvinut komunitní systém práce s individuálním přístupem za doprovodu mnoha podpůrných činností, jako je např. arteterapie. Služby psychologa jsou zajišťovány pouze externě.

4.1.1 Formulace cílů výzkumu:

Hlavní cíl:

- Zmapovat zkušenosti se šikanou klientů výchovného ústavu v Kutné Hoře, a to jak v roli oběti, agresora i svědka.

Dílčí cíle:

- Zjistit, jakou mají zkušenost klienti se šikanou přímo ve VÚ Kutná Hora.
- Zjistit, jakou mají zkušenost klienti VÚ Kutná Hora před nástupem do ústavní výchovy.

4.1.2 Hypotézy a výzkumné otázky

Hypotézy kvantitativního výzkumu:

- H1 Všichni chlapci z výchovného ústavu mají nějakou zkušenost se šikanou.
- H2 Chlapci z výchovného ústavu se setkají se šikanou ve větší míře v rámci ústavní výchovy než před ní.
- H3 Chlapci ve výchovném ústavu v Kutné Hoře mají menší problémy se šikanou než při pobytu v jiných zařízeních pro výkon ústavní výchovy.

Hlavní výzkumná otázka:

Mají všichni klienti výchovného ústavu v Kutné Hoře zkušenost se šikanou?

Dílčí výzkumné otázky

Kolik klientů má zkušenosti se šikanou ve výchovném ústavu či v dětském domově se školou v rámci ústavní výchovy?

Kolik klientů má zkušenosti se šikanou ve škole před nástupem do ústavní výchovy?

Kolik klientů má zkušenosti se šikanou ve výchovném ústavu v Kutné Hoře?

4.2 Charakteristika výzkumu

4.2.1 Typ výzkumu

Základní design výzkumu: kvantitativní výzkum

4.2.2 Metody výzkumu

Za metodu mého výzkumného šetření jsem si vybral dotazník. Za vzor mi posloužil „*Depistážní dotazník šikanování II*“ (M. Kolář. 2001. s. 223). Některé otázky jsem vzhledem k respondentům a prostředí, ve kterém se výzkum odehrával, upravil či vypustil, jiné zase doplnil. Použité otázky byly uzavřené, otevřené i škálové. Dotazník byl vyplňován anonymně a obsahoval 52 položek a tvoří přílohu č. 1 této práce.

Získaná data byla dána do matice programu Microsoft Excel a byla vyhodnocena pomocí deskriptivní statistiky.

4.2.3 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvořili chlapci aktuálně přítomní ve výchovném ústavu v Kutné Hoře. Celkový počet byl 24. 19 chlapců bylo ve věku 16 – 18 let a měli nařízenou ústavní výchovu, 5 chlapců bylo po ukončení ústavní výchovy starších 18ti let, v ústavu byli na základě smlouvy o dobrovolném pobytu. Typ výběru byl totální, výzkumu se účastnili všichni chlapci ze stavu VÚ aktuálně přítomných v měsíci prosinci r. 2016.

Výchovný ústav v Kutné Hoře je zařízení pro chlapce po ukončení základní školní docházky a dosažení 15ti let věku, kteří navštěvují běžné typy středních škol. Chlapci, kteří z různých důvodů ukončili studium, či kteří naopak čekají na zahájení studia, jsou umístěni v pracovních výchovných skupině. V ústavu jsou 4 výchovné skupiny max. po 8 dětech. Jedna výchovná skupina tvoří detašované pracoviště v DM v Nymburce.

Vzhledem k tomu, že respondenti byli náležitě poučeni o šikaně ještě před vyplňováním dotazníku, a že se během vyplňování dotazníku mohli dotazovat, pokud nerozuměli nějaké otázce, všech 24 dotazníků bylo vyplněno správně a mohl jsem tedy vyhodnotit 100%, tedy 24 dotazníků.

5. Průběh výzkumu, interpretace a analýza dat

Před vlastním dotazníkem byli chlapci informováni o problematice šikany, zejména, co je a co není šikana. Při vyplňování dotazníků jsem byl přítomen a odpovídal chlapcům na případné dotazy. Dotazník byl koncipován retrospektivně a začínali jsme od pobytu ve výchovném ústavu v Kutné Hoře, přes situaci na školách, které navštěvují, poté jsem zjišťoval situaci před zahájením ústavní výchovy, a na konec jsem se věnoval oblasti řešení šikany. Chlapci vyplňovali dotazník v malých skupinách, které jsem vytvořil na základě sociometrického šetření tak, aby se nebáli mít případné dotazy.

Prvních pět otázek mělo jednak úvodní motivační charakter, jednak nastínění základní atmosféry ústavu, jak jí vnímají chlapci. Navíc jsem spoléhal na to, že tato data jsou i důležitá k interpretaci výsledků, které jsem očekával, tzn. že rozsah šikany bude nižší než v ostatních zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

5.1 Zkušenosti se šikanou v podmínkách VÚ Kutná Hora

Tab. č. 1 Situace ve VÚ Kutná Hora

	Ano	Ne	% kladných odpovědí
Jsi ve VÚ Kutná Hora dobrovolně?	14	10	58
Líbí se ti tady?	19	5	79
Máš tady dobrého kamaráda?	15	9	63
Tvoří zde chlapci nějaké party?	16	8	67
Patříš do nějaké?	12	12	50

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Z tabulky č.1 vyplývá, že většina chlapců si pobyt v Kutné hoře vybrala dobrovolně a tudíž tady jsou chlapci víceméně spokojeni. Do VÚ Kutná Hora mohou být přijímáni chlapci na základě rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy, jehož součástí je i rozhodnutí o umístění do konkrétního zařízení. V současné době se toto týká dvou dětí. Většina dětí je ale přijímána z DÚM Praha Lublaňská a z různých DDS, které přihlížejí při přemístění dítěte nejen k zájmu, ale i přání dítěte. Na základě diskuzí s pracovníky ostatních zařízení je toto číslo nadprůměrné. Z tabulky dále vyplývá, že 9 chlapců nemá kamaráda ve výchovném ústavu. Jsou to starší chlapci, kteří zde jsou z důvodu prodloužení ústavní výchovy do 19ti let nebo zde jsou dobrovolně na základě smlouvy, a chlapci, kteří s nimi nastoupili do výchovného ústavu, zde již nejsou.

Tab. č. 2 Základní údaje o šikaně ve VÚ Kutná Hora

	Ano	Ne	% kladných odpovědí
Byl jsi svědkem, že ve VÚ Kutná Hora bylo někdy někomu ubližováno?	15	9	62
Ubližuje nebo ubližoval někdo tobě?	3	21	13
Ublížil jsi někomu nebo byl jsi členem party, která někomu ubližovala?	5	19	21

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Tabulky č.2 ukazuje, že 3 chlapci byli obětí šikany a 5 chlapců bylo agresory. Poměrně vysoké číslo je počet 15ti chlapců, kteří byli svědky šikany. Je to poměrně vysoké číslo, které koresponduje i s počtem svědků v ostatních zařízeních. Na důvody tohoto stavu poukážu na závěr této analýzy. Číslo 5ti agresorů odpovídá našemu odhadu, protože koresponduje s počtem odhalených šikan na budově. Jedná se o 2 agresory, kteří mají výraznou tendenci šikanovat a 3, kteří se k nim přidávají. I když šikana byla odhalena, tito agresori mají stále tendenci v šikaně pokračovat.

Tab. č. 3 Intenzita šikany ve VÚ Kutná Hora

	Jeden	Více	
Ublíží ti jeden nebo více chlapců	1	2	
	Denně	1x/týdně	1x/měsíc
Jak často ti ubližují	2	1	0

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Tabulka č.3 ukazuje, že když už se šikana vyskytne, její četnost v jednotlivých případech je poměrně vysoká. V případě, kdy ubližoval oběti 1 chlapec, tak to bylo jednou týdně, a v případě, kdy agresorů bylo více, tak ubližování bylo téměř denní. Jedno z možných vysvětlení je, že jde o testování pozornosti vychovatelů, neboť nadávky a urážky, se často dějí v „doslechu“ vychovatele.

Tab. č. 4 Formy šikany VÚ Kutná Hora

ignorace	posměch	pomluvy	ponižování
2	3	2	3
nadávání	fackování	přidělování práce	krádeže věcí
3	2	3	2

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Co se týká tabulky č. 4, oproti původním předpokladům se šikana projevovala v mírnějších formách a absentovalo bití pěstí a kopance. Na základě dotazování a mých zkušeností je nejčastější forma šikany „přidělování práce“, a to jak v rámci pracovních výchovných skupin, do které jsou umístěováni chlapci, kteří nechtějí, nebo se nemohou připravovat na budoucí povolání v nějakém učebním oboru, tak i na skupině. Např. rozhazování věcí na pokoji tak, aby oběť musela častěji uklízet a jednak, aby snížili kredit (nepořádník) v očích vychovatele. Chlapci mají na skupinách rozdělené úklidy a k velice „oblíbeným“ projevům šikany patří znečišťování svěřeného úseku k úklidu, např. močením na podlahu, vylitím úklidových prostředků, házení odpadků atd.. Toto je

na víc záminka pro hrubé urážky a nadávky s odůvodnění, že oběť pomalu uklízí a agresori nemůžou jít na záchod.

Tab. č. 5 Místa výskytu šikany ve VÚ Kutná Hora

na chodbě	v rámci PVS	klubovna	pokoj
3	2	2	3

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Tabulka č.5 ukazuje, kde se oběť nejčastěji setkává se šikanou. Jsou to místa, kde dochází k nepřítomnosti vychovatele jako napří. při přesunech a při individuální práci a trávení os. volna.

5.2 Zkušenosti se šikanou ve škole, kterou chlapci z VÚ K. hora navštěvují.

V této části odpovídalo všech 24 respondentů i ti, kteří v den vyplňování dotazníku nechodili do žádné školy, ale byli umístěni v pracovně výchovné skupině. V PVS byli umístěni proto, že z různých důvodů ukončili studium neb z něho byli vyloučeni. Všichni tak měli zkušenosti v rámci pobytu VÚ se studiem na školách mimo zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

Data v tabulkách č.6 – č.9 jsou velice podobná údajům zjištěným v podmínkách výchovného ústavu v Kutné Hoře. Drobné rozdíly vzhledem k velikosti vzorku jsou zanedbatelné a obtížně interpretovatelné. Za zmínku stojí i to, že data jsou velice podobná nejen v četnosti výskytu, počtu agresorů a obětí, ale i ve formách.

Tab. č. 6 Základní údaje o šikaně ve školách, které chlapci navštěvují

	Ano	Ne	% kladných odpovědí
Byl jsi svědkem, že ve škole bylo někdy někomu ubližováno?	17	7	71
Ubližuje nebo ubližoval někdo tobě?	2	22	8
Ubližil jsi někomu nebo byl jsi členem party, která někomu ubližovala?	3	21	13

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Tab. č. 7 Intenzita šikany ve školách

	jeden	Více	
Ubližuje ti jeden nebo více chlapců	1	1	
	denně	1x/týdně	1x/měsíc
Jak často ti ubližují	0	2	0

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Tab. č. 8 Formy šikany ve školách

jiné	posměch	ničení věcí	ponižování	nadávání	fackování
2	1	1	1	2	2

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

V této tabulce pod pojmem jiné, uváděli chlapci, že nejoblíbenější forma šikany je úmyslné poškozování a schovávání náradí a výrobků v rámci praktického výcviku, kde kromě radosti z ubližování bylo cílem poškodit oběť v očích mistrů, což se jim vzhledem k neinformovanosti mistrů v oblasti šikany bohužel dařilo. Skupina agresorů úmyslně poškozovala a ztrácela náradí a výrobky druhých s úmyslem obviňovat z toho oběť. Toto přestalo až po intervenci pedagogických pracovníků výchovného ústavu ve škole.

Tab. č. 9 Místa výskytu šikany ve školách

na chodbě	Ve třídě	Dílna praxe	WC
2	2	2	1

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

5.3 Zkušenosti se šikanou v jiném školském zařízení než v Kutné Hoře

Tabulky č.10 – č.13 popisují zkušenosti se šikanou klientů Výchovného ústavu Kutná Hora v rámci ústavní výchovy, avšak mimo ústav v Kutné Hoře. Většina chlapců (17) měla zkušenosti v některém dětském zařízení jako jsou DDS, DD a DDÚ, sedm chlapců pak mělo zkušenost z DÚM v Praze.

Tab. č. 10 Základní údaje o šikaně v ústavech mimo VÚ Kutná hora

	Ano	Ne	% kladných odpovědí
Byl jsi svědkem, že v jiných ústavech bylo někdy někomu ubližováno?	19	5	80
Ubližoval někdo tobě?	7	17	30
Ubližil jsi někomu nebo byl jsi členem party, která někomu ubližovala?	9	15	38

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Z 24 chlapců v těchto podmínkách mělo zkušenosti v roli oběti 7 a roli agresora 9 chlapců. Zároveň 80% chlapců přiznává, že byli svědkem šikany. Z dotazníku vyplývá, že tedy každá oběť a každý agresor má zároveň zkušenosti i jako přímý svědek šikany. Bohužel z anonymních dotazníků se nepodařilo přesně identifikovat, kterých 5 chlapců nebylo svědkem šikany v zařízeních. Nicméně na základě vlastních zkušeností, rozhovorů s klienty, studiem os. spisů, jsem přesvědčen, že se jednalo o chlapce se zkušenostmi DÚM, kde byli umístěni pouhých pár týdnů. Ze stejných pramenů vím, že šikanu v dětských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy ovlivňuje délka pobytu, nezralost dětí a vyšší uzavřenost těchto zařízení. Děti do 15ti let mají

omezený samostatný pohyb mimo zařízení ať už se jedná o vycházky či dovolenky oproti starším chlapcům. Rozdílný je také styl pedagogické práce, kdy v ústavu pro mládež jsou chlapci více vedeni k samostatnosti a zodpovědnosti za své chování, a v dětských zařízeních jsou více řízeni.

Tab. č. 11 Intenzita šikany v ústavech mimo VÚ Kutná Hora

	jeden	Více	
Ublíží ti jeden nebo více chlapců	0	7	
	denně	1x/týdně	1x/měsíc
Jak často ti ubližují	3	4	0

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Pokud se již vyskytla šikana, byla velmi často a vždy se jí zúčastnilo více chlapců.

Tab. č. 12 Formy šikany v ústavech mimo VÚ Kutná Hora

ignorace	posměch	pomluvy	ponižování	nadávání
2	5	4	7	7
fackování	bití pěstmi	kopance	krádeže věcí	přidělování práce
6	3	1	7	7

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Rozdíl mezi ústavem v Kutné Hoře a ostatními ústavami je i ve formách a intenzitě šikany. Kromě „oblíbených“ ústních agresí, přidělování práce a krádeží věcí, se projevilo více fyzické agrese, jako bití pěstmi a kopance.

Tab. č. 13 Místa výskytu šikany v ústavech mimo VÚ Kutná Hora

na chodbě	v klubovně	WC, sprchy	Pokoj	při sportu
4	4	3	7	5

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

I v tabulce č.13, která popisuje prostory, kde se šikana odehrává lze vypožorovat rozdíly oproti Kutné Hoře. Daleko více se projevovala agrese vůči obětem při sportu a pobytu v sociálních zařízeních.

5.4. Zkušenosti se šikanou chlapců z VÚ Kutná Hora před nařízením ústavní výchovy.

To že roste agresivita dětí a mládeže v současné době, je skutečnost známá. Ovšem přesto jsme byli překvapeni daty z tabulek č.14 – č.17.

Tab. č. 14 Základní údaje o šikaně před nařízením ÚV

	Ano	Ne	% kladných odpovědí
Byl jsi svědkem, že bylo někdy někomu ubližováno?	20	4	83
Ubližuje nebo ubližoval někdo tobě?	5	19	21
Ublížil jsi někomu nebo byl jsi členem party, která někomu ubližovala?	11	13	46

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

83% chlapců bylo svědkem šikany před nástupem do ústavní výchovy. 5 jich bylo obětí, z toho 4 byli oběťmi i dále v ústavní výchově, a 11 chlapců ubližovalo nebo bylo členy party, která někomu ubližovala, což je více než 1/3 chlapců. Jak vysvětlit tuto skutečnost? Jako nejpravděpodobnější se jeví skutečnost, že v naprosté většině „naši klienti“ pochází z rodinného prostředí, kde se vyskytují různé patologie včetně alkoholismu a velmi hrubého chování, které se stává normou rodiny. U našich chlapců se ve větší míře vyskytují další sociálně patologické jevy, jako je záškoláctví, kouření, zkušenosti s konzumací alkoholu a jiných drog, agresivní chování apod.. Většinou populací nejsou vždy přijímáni za plnohodnotné členy, což se projevuje v jejich nepřijatelných reakcích. Tato data lze také brát tak, že chlapci do ústavní výchovy vstupují již s rozvinutými poruchami chování, a proto se jejich projevy v rámci ústavní

výchovy výrazně neliší od chování před nařízením ústavní výchovy. Podrobně zkoumat příčiny tohoto jevu nelze, protože chybějí podobná data získaná od běžné populace, tedy od dětí, kterým nebyla nařízena ústavní výchova.

Tab. č. 15 Intenzita šikany před nařízením ÚV

	jeden	více	
Ublížoval ti jeden nebo více dětí	1	4	
	denně	1x/týdně	1x/měsíc
Jak často ti ubližují	1	4	0

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Tabulka č.15 ukazuje, že se snížila četnost šikany, což si vysvětlují tak, že oběť a agresor se dostávají do styku daleko méně, nemusí spolu sdílet společný prostor.

Tab. č. 16 Formy šikany před nařízením ÚV

Ignorance	Posměch	pomluvy	ponižování
4	5	2	3
nadávání	Fackování	bití pěstmi	ničení věcí
5	2	1	4

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Formy šikany, se kterými se setkali chlapci před tím, než jim byla nařízena ústavní výchova, se více méně shodují s formami šikany, se kterými se setkávají ve VÚ Kutná Hora a v rámci studia na učilišti či střední škole.

Tab. č. 17 Místa výskytu šikany před nařízením ÚV

na chodbě	WC	třída	jídelna	hřiště	na sídlišti
3	2	5	3	2	5

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Tabulka č.17 ukazuje, že pokud byl někdo v roli oběti, byl v ní jak ve škole, tak mimo školu.

Tab. č. 18 Obrana proti šikaně

Řekl si to někomu	Ano	Ne	% - Ano
Oběť	0	8	0
Svědék	3	12	20
Zkusil jsi se/ho bránit?	Ano	Ne	% - Ano
Oběť	3	5	38
Svědék	5	10	33

Zdroj: autor práce, vlastní šetření.

Poslední část dotazníku se věnovala zjišťování chování chlapců pokud byli v roli oběti nebo svědka. V roli oběti v minulosti bylo anebo v současnosti je 8 chlapců výchovného ústavu v Kutné Hoře. V roli svědka bylo 15 chlapců. Tabulka č. 18 ukazuje, že žádná z obětí se se svým trápením nikomu nesvěřila a ze svědků na šikanu upozornili pouze 3, tedy 20% chlapců. Bránit se zkoušely 3 oběti a 5 svědků se snažilo oběti pomoci.

Forma obrany obětí spočívala ve fyzické obraně, tedy se zkoušeli poprat, avšak velmi brzy to vzdali, protože stejně prohráli. Nebránili se z důvodu strachu. Svědkové bránili oběti snahou rozmluvit útok, případně zastrašování agresora tím, že to bude velký problém, až se šikana odhalí. Pouze 1 svědek vyhrožoval agresorovi také agresí, pokud bude v šikaně pokračovat. Nepomohlo 10 chlapců a jako důvody se objevily: strach ve dvou případech, že to není jejich věc ve třech případech, nechtěli na sebe strhnout pozornost ve dvou případech, a ve dvou případech svědkové tvrdili, že si to oběti zasloužily. Ale že nejsou „bonzáci“ se objevilo ve všech deseti případech.

Ti chlapci, kteří na šikanu upozornili, ve všech třech případech požádali o pomoc buď starší kamarády nebo sourozence. V dvou těchto případech došlo k pomoci,

v jednom nikoliv. Tento svědek byl upozorněn, že bude lepší, když se do toho nebude míchat, že by taky mohl mít problémy.

Na otázky, pokud by našli odvahu a svěřili se, tak čtyři chlapci sdělil, že se nepletou do věcí, které se jich netýkají, devět by jich šlo za staršími kamarády nebo sourozenci a pouze dva za dospělými. V obou případech by se jednalo o vychovatele z výchovného ústavu.

Na otázku proč si myslíš, že ti je ubližováno, nebo v případě svědků, proč si myslíš, že je druhým ubližováno, překvapivě nejčastější odpovědí bylo, že si to zaslouží. Tato odpověď zazněla i u svědků, kteří se snažili šikaně zabránit. Vytýkali obětím nevhodné chování, i když nesouhlasili s agresivní reakcí okolí.

6. Shrnutí poznatků výzkumu

Cíle výzkumu, tzn. zmapovat zkušenosti se šikanou klientů ve výchovném ústavu v Kutné Hoře, před nástupem do Kutné Hory i v prostředí před nařízením ústavní výchovy se podařilo naplnit.

První hypotéza, že všichni klienti z výchovného ústavu mají zkušenosti se šikanou se nepotvrdila. Čtyři chlapci nikdy nebyli obětí, agresorem ani svědkem šikany, i když o ní nepřímo věděli z rozhovorů s jinými chlapci. Třebaže se v mém výzkumu jedná o velmi malou část klientely, je to překvapující vzhledem k prostředí, ze kterého k nám chlapci přicházejí.

Druhá hypotéza, že chlapci se se šikanou setkají ve větší míře v ústavní výchově než před ní, se nepotvrdila. Zjištěná data jsou v obou případech velice podobná ve všech ohledech. Vzhledem k charakteristice klientů a jejich socio-kulturnímu prostředí, ze kterého pocházejí, lze usuzovat, že algoritmy jejich chování jsou vytvořeny před ústavní výchovou a samotná změna prostředí nezaručuje jejich změnu. Změna jejich chování je

dlouhodobým procesem, na který má vliv nejen délka ústavní výchovy, ale i zrání osobnosti chlapců. Zjištěná data lze také interpretovat tak, že pokud jsou nějaké problémy s agresivním chováním např. na ZŠ nebo v místě bydliště, většinou se jich naši chlapci účastní. Jiné výzkumy, které zkoumaly zkušenosti se šikanou u dětí, kterým nebyla nařízena ústavní výchova ukazují, že i když je procento šikany na školách poměrně vysoké, nedosahuje tak vysokých čísel jako tento výzkum u chlapců, kterým byla nařízena ústavní výchova.

Třetí hypotéza, která tvrdí, že chlapci ve výchovném ústavu v Kutné Hoře mají menší problém se šikanou než při pobytu v jiných zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy se potvrdila. Jako hlavní příčinu tohoto vidím, že většina chlapců si výchovný ústav Kutná Hora vybrala dobrovolně, že výchovný ústav Kutná Hora je otevřené zařízení, kde chlapci chodí do civilních škol, mají častější možnosti sociálních kontaktů s vrstevníky a hlavně dívkami, a nejsou pod neustálým dohledem pedagogických pracovníků z výchovného ústavu. Jako důležité vidím ještě dva aspekty. Prvním je vyzrállost pedagogického týmu, který je v oblasti šikany vzdělán a druhým aspektem je věk chlapců a jejich větší vyzrállost, než tomu bylo v dětských zařízeních.

Nejsmutnější informace pro nás znamenají sdělení chlapců v oblasti prevence a nápravy šikany. Šikana je brána za běžný jev, který je málo kdo ochoten řešit. A pokud už se najde někdo, komu není násilí na druhých lhostejné, tak je smutné, že při nápravě nevěří dospělým nejen ve škole a školských zařízeních, ale ani v rodině.

7. Doporučení pro praxi

Vzhledem k výsledkům šetření, které ukázalo na nižší výskyt šikany i menší brutalitu v jejích projevech v podmínkách výchovného ústavu v Kutné Hoře, lze usuzovat, že zde používaná metodika pro zvládnání a prevenci šikany je víceméně úspěšná. Zcela jistě ji nelze aplikovat beze změn v ostatních školských subjektech. Každé zařízení je jiné, liší se v osobnostech pedagogů, atmosférou, tradicí i klientelou. Ale základní zásady tak, jak byly uvedeny v teoretické části, jsou obecně platné i

obecně použitelné. Nicméně v praxi je jistě obtížné, ne-li nemožné, vycvičit všechny pedagogické pracovníky v oblasti šikany tak, aby se z nich stali experti. Navíc toto ani není nutné. Stačí základní povědomí o problematice šikany a osvojení pozorovacích dovedností u pedagogů. Pro úspěšnost boje se šikanou i prevenci je však důležité, aby byli takto vybaveni všichni pedagogové, nejen malá část. Proto je nutné, aby základní pravidla byla jednoduchá. Určitě nezbytné je připustit, že šikana není vzácný jev a že se může kdykoliv vyskytnout i v zařízení, kde pracují. Je třeba být v neustálé pohotovosti. Jako nejlepší prevence je vytváření pozitivní, přátelské atmosféry bez zbytečného napětí. Je třeba se věnovat i lehčím projevům agresivního chování. Nevšímavost pedagogů a bagatelizace těchto projevů často vede k jejich stupňování. U všech případů šikany bylo možno tyto náznaky pozorovat. Agresor si takto testuje reakce okolí. A co je velmi důležité, agresor se nesmí pouze trestat, jak se tomu v mnoha případech děje. Je potřeba s ním pracovat i pozitivně.

Závěr

Vzhledem k počtu respondentů nelze výsledky výzkumu přeceňovat. Během školního roku se počty i složení chlapců v ústavech mění. Na začátku roku nemusí v zařízení být žádná šikana, přijdou dva agresoři a situace je hned jiná. Nebo po dosažení zletilosti odejde z ústavu vůdčí osobnost, která i když nebyla agresorem, vyvažovala poměr sil a byla pro šikanu významnou překážkou. Šikana se může po jejím odchodu okamžitě objevit a čísla v tabulkách budou někde jinde. Co však jasně výzkum ukázal, je ta skutečnost, že pokud se prevenci a řešení agresivního chování aktivně věnuje celý pedagogický sbor, pozitivní výsledky jsou jednoznačné.

Seznam literatury:

ANTIÉR, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-808-2.

BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.

BOURCET, S., GRAVILLOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma, Jak bránit své dítě: Praktický průvodce pro rodiče, pedagogy a vychovatele*. Praha: Albatros, 2006 ISBN 80-7178-034-0.

ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999. ISBN 80-902614-1-8.

ELLIOTTOVÁ, M. *Jak chránit své dítě*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-030-0.

FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*. Praktický rádce pro děti, rodiče i učitele. 1. vyd. Praha: Ikar, 2009. ISBN: 978-80-249-1176-2.

GAJDOŠOVÁ, E., HERÉNYIOVÁ, G. *Rozvíjení emoční inteligence žáků: prevence šikanování, intolerance a násilí mezi dospívajícími*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-115-8.

GOLDMANOVÁ, J. *Jak přežít doma, ve škole a mezi kamarády*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-508-3.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2009. ISBN: 978-80-7367-569-1.

KAMPWERTHOVÁ, K. *Jak přežít školní léta*. Praha: BB art s.r.o, 2006. ISBN 80-7341-877-0

KASSIN, S. *Psychologie*. Brno: Computer Press, 2007. ISBN: 978-80-251-1716-3.

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN: 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-409-5.

KOUKOLÍK F., DRTILOVÁ J. *Vzpouza deprivantů. Nestvůry nástroje, obrana*. Praha: Galén, 2008. ISBN: 978-80-7262-410-2.

KROWATSCHEK, D., DOMSCH, H. *Do školy beze strachu*. Brno: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1767-5.

MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN: 978-80-247-2310-5.

NÜRNBERGER, E. *Jak získat vnitřní klid a rovnováhu*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN: 978-80-247-3904-5.

ŘÍČAN, P. *Psychologie*. Praha: Portál, 2009. ISBN: 978-80-7367-560-8.

SPURNÝ, J. *Psychologie násilí. O psychologické podstatě násilí, jeho projevech a způsobech psychologické obrany proti němu*. 1. vyd. Praha: Eurounion, 1996. ISBN: 80-85858-30-4.

WEBSTER-DOYL, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje?: Rady jak zvládat malé tyrany*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-804-5.

Seznam příloh:
Dotazník k bc. práci.

DOTAZNÍK

U následujících otázek prosím zakroužkuj správnou odpověď nebo doplň odpověď vlastními slovy.

Ve VÚ Kutná Hora

1) Jsi ve VÚ Kutná Hora dobrovolně (vybral sis ho) ? Ano   Ne

2) Líbí se ti tady? Ano   Ne

3) Máš tady dobrého kamaráda? Ano   Ne

4) Tvoří zde chlapci nějaké party? Ano   Ne

5) Patříš do nějaké? Ano   Ne

6) Byl jsi svědkem, že ve VÚ Kutná Hora bylo někdy někomu ubližováno?

Ano   Ne

7) Ublíží tady někdo tobě? Ano   Ne

8) Pokud ano, jak:

ignorace	bití
posměch	fackování
pomluvy	kopání
ponižování	rány pěstí
nadávký	jiné, doplň jaké: .....

9) Jak často ti ubližují: téměř každý den
téměř každý týden
asi jednou do měsíce

10) Kde ti ubližují? na chodbě na WC
v jídelně cestou do školy
v tělocvičně na pokoji
na PVS jinde, doplň kde: .....

11) Ublíží ti jeden nebo více chlapců? 1 více

12) Ublížil jsi ty někomu/byl jsi členem party, která někomu ubližovala?

Ano Ne

Ve škole

13) Ublíží ti někdo ze školy? Ano Ne

14) Jak ti ubližují: ignorace bití
posměch fackování
pomluvy kopání
ponižování rány pěstí
nadávky jiné .....

15) Jak často ti ubližují: téměř každý den

téměř každý týden

asi jednou do měsíce

16) Kde ti ubližují?

ve třídě

na chodbě

v šatně

na WC

v jídelně

cestou do školy/ze školy

v tělocvičně

na hřišti

17) Kolik jich je? 1 chlapec

více chlapců

18) Ublížil jsi ty někomu/byl jsi členem party, která někomu ubližovala? Ano Ne

19) Byl jsi svědkem, jak někomu ubližují? Ano Ne

V jiném ústavu (DDŠ, DÚM, DDÚ, DD)

20) Ublížíval ti někdo ? Ano Ne

21) Jak ti ubližoval:

ignorace

bití

posměch

fackování

pomluvy

kopání

ponižování

rány pěstí

nadávky

jiné .....

Před ústavní výchovou

29) Měl jsi zkušenost se šikanou před ústavní výchovou?   Ano   Ne

30) Byl jsi obětí?   Ano   Ne

31) Byl jsi agresor?   Ano   Ne

32) Byl jsi svědek?   Ano   Ne

33) Jak ti ubližoval: ignorace   bití
                                         posměch   fackování
                                         pomluvy   kopání
                                         ponižování   rány pěstí
                                         nadávky   jiné .....

34) Jak často ti ubližovali: téměř každý den
                                         téměř každý týden
                                         asi jednou do měsíce

35) Kde ti ubližovali?   na chodbě   na WC
                                         v jídelně   cestou do školy
                                         v tělocvičně   na hřišti
                                         na pokoji   jinde, doplň kde: .....

36) Kolik jich bylo?   1 chlapec   více chlapců

Jak si se zachoval, pokud jsi byl obět'?

37) Řekl jsi to někomu? Komu?   Ano   Ne

.....

38) Pokud ne, proč?

.....

39) Pokud bys našel odvahu, za kým bys šel?

.....

40) Pokud ses někomu svěřil, pomohl ti?

.....

41) Proč si myslíš, že ti ubližují?

.....

42) Zkusil ses bránit?   Ano   Ne

43) Pokud ano jak?

.....

44) Pokud ne, proč?

.....

Jak si se zachoval, pokud jsi byl svědek?

45) Řekl jsi to někomu? Komu?   Ano   Ne

46) Pokud ne, proč?

.....

47) Pokud bys našel odvahu, za kým bys šel?

.....

48) Pokud ses někomu svěřil, pomohl ?

.....

49) Proč si myslíš, že ubližují?

.....

50) Zkusil jsi bránit oběť?   Ano   Ne

51) Pokud ano, jak?

.....

52) Pokud ne, proč?

.....

Děkuji za ochotu a upřímnost při vyplňování tohoto dotazníku.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Jiří Albrecht

Obor: speciální pedagogika

Forma studia: kombinovaná

Název práce: šikana v podmínkách výchovného ústavu Kutná Hora

Rok: 2017

Počet stran textu bez příloh: 44

Celkový počet stran příloh: 7

Počet titulů českých použitých zdrojů: 20

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 0

Vedoucí práce: PhDr. Zbyněk Němec Ph.D